

TÜRKÇEDE GEREKLİLİK KİPLERİ VE İŞLEVDEŞLERİ

Necati DEMİR*

Özet

Türkçe, fiil ve fiillere gelen ekler bakımından zengin bir dildir. Ekler; fiillerin çok çeşitli şekil, yapı ve görevlerde kullanılmasını sağlayarak zenginliğe zenginlikler katmaktadır. Bunlardan biri de gereklilik ekleridir. Türkçede gereklilik ekine ilâve olarak gereklilik manası veren pek çok çekim ve dil birliği bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla gelecek zaman, şart ve istek ekleriyle *gerek* kelimesidir. Ayrıca *lâzım*, *lüzum*, *icap et-* ve *şart* gibi çeşitli kelimeler de kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 1. Türkçe, 2. Fiil, 3. Gereklilik kipi

Abstract

(The Necessitative Moods And Its Synonyms In Turkish)

Turkish is a rich language for its verbs and affixes which come to them. Affixes, which make verbs to be used in several forms, structures and functions, also add richness to richness. One of these is the necessitative mood. In Turkish, in addition to the necessitative mood, there are so many endings and language unities which give the meaning of necessity. These are mostly future tense, conditional and optative affixes with the word of “necessary”. Also, some words such as; need, necessity, requirement and condition are used.

Key words: 1. Turkish, 2. Verb, 3. Necessitative Mood

Türkçede gereklilik¹ ifadesi, yalnızca fiillere *-malı*, *-meli* eki getirilerek yapılan çekimden ibaret değildir. Gereklilik ifade etme konusunda Türkçe çok büyük bir zenginliğe sahiptir.

Gereklilik kipi önemli bir dil unsuru olduğu için aslında dil bilgisi kitabı yazan hemen her dil araştırmacısı konu üzerinde durmuştur: Muharrem Ergin gereklilik eki olarak sadece *-malı*, *-meli*'den bahsetmiş, bu ekin dışında bazı şekillerin Eski Türkiye Türkçesinde kullanıldığı konusunda kısa bir bilgi

* Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi-Sivas

¹ *Gereklilik* için pek çok dil araştırmacısı *gereklik* terimini kullanmıştır. Bizce bu konuyu ifade etmede *gereklik* ve *gereklilik* terimlerinin bir farkı yoktur. Türk Dil Kurumunun terimlerde birlik sağlamak amacıyla yayımladığı kitapta (Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK yay., Ankara 1992, s. 71-72) *gereklilik* geçtiği için biz de *gereklilik* terimini kullandık.

vermiştir². Jean Deny³, Zeynep Korkmaz⁴, Tahsin Banguoğlu⁵, Vecihe Hatipoğlu⁶, Kaya Bilgegil⁷, Fatma Türkyılmaz⁸ gereklik kipi konusunda bilgi verirken yalnızca *-malı*, *-meli* ekinden söz etmişlerdir. Tahir Nejat Gencan, diğer dil araştırmacıları gibi çoğunlukla *-malı*, *-meli* ekini ele almış, konunun sonuna kısaca gereklik manası veren birkaç dil birliği ve kelime grubunu ilâve etmiştir⁹. Necmettin Hacıeminoğlu, gereklik kipi konusuna *Bugünkü Türkiye Türkçesinde Fiil Çekimi* başlığı altında yer vermiş, o da diğer araştırmacılar gibi, *-malı -meli* ekiyle yapılan çekim üzerinde durmuştur¹⁰. Bütün bu bilgilerden de anlaşılacağı gibi, tespit edebildiğimiz kadarıyla, gereklik kipi ve anlamdaşları konusunda derli toplu bir araştırma yapılmamıştır.

Türkiye Türkçesi fiil çekim tablosunda gereklik kipi için kullanılan *-malı*, *-meli* eki¹¹, ve onun hikâyesi, şartı ve rivayeti yakın zamanda ortaya çıkmıştır. Gereklik ifade etmek için Eski Türkçeden beri pek çok ek, biçim ve kelime grubu kullanılmıştır:

Eski Türkçede, özellikle Uygur Türkçesinde, gerekliği fiillere getirilen *-guluk*, *-gülik* (-ğu+luğ) eki ifade etmekteydi. *bil-gülik* "bilinmesi gereken, bilinmeli"; *kal-guluk* "yapılmalı"; *kizle-gülik ermez* "gizlenmemeli, gizlenmesi gerekmez"; *sakı-guluk* "korunmalı, korunması gerekir"; *tuy-guluk* "duyulması gereken, duyulmalı"¹² ... Tespit edilen örneklerin hepsi teklik üçüncü şahısla ilgilidir. Diğer şahıslarda tespit edilememesi, büyük bir ihtimalle diğer şahıslarda örneğin yazıya geçirilmesi için uygun bir durumun bulunmayışı olmalıdır.

Karahanlı Türkçesinde gereklik ifadesi bildiren üç şekil tespit edilmiştir:

Bunlardan birisi *-gu*, *-gü* eki ile yapılandır¹³. *kayu aydı kan tutmuş emdi munı / aç a birgü ekcek akutgu kanı* "Şimdi bunu kan tutmuş, damarını açmalı ve kan akıtmalıdır" (K¹⁴-1058); *neçe sözlemegü neçe sözlegü* "Sözün ne kadarını

² Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, Boğaziçi yay., İstanbul 1986, s. 312-313.

³ Jean Deny, *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, Maarif Vekaleti yay., İstanbul 1941, s. 372, 384-385.

⁴ Zeynep Korkmaz, *Grameri Terimleri Sözlüğü*, s. 71-72.

⁵ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK yay., Ankara 1986, s. 471-473.

⁶ Vecihe Hatipoğlu, *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. DTCF yay., Ankara 1982, s. 60-61.

⁷ Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh yay., İstanbul 1984, s. 270.

⁸ Fatma Türkyılmaz, *Tasarlama Kiplerinin İşlevleri*, TDK yay., Ankara 1999, s. 105-119.

⁹ Tahir Nejat Gencan, *Dilbilgisi*, TDK yay., Ankara 1979, s. 286-287.

¹⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı yay., İstanbul 1991, s. 128.

¹¹ Tahir Nejat Gencan, age, s. 362, 33, Banguoğlu, age, s. 444-445. vd...

¹² finasi Tekin, *Maytrisimit*, Atatürk Üniversitesi yay., Ankara 1976; A. von Gabain, *Eski Türkçenin Grameri*, (Çeviren: Mehmet Akalın), TDK yay., Ankara 1988, s.88; James Rusell Hamilton, *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, (Çeviri Vedat Köken) TDK yay., Ankara 1988.

¹³ Ahmet B. Ercilasun, *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*, Gazi Eğitim Fakültesi yay., Ankara 1984, s.148

¹⁴ "K" Kutadgu Bilig'in kısaltmasıdır.

söylemeli, ne kadarını *söylememeli*" (K-998), *ogul kızka öğretgü erdem bilig* "Çocuklara erdem ve bilgi *öğretmeli*" (K-1228)¹⁵, ...

Bir diğeri *-gu kerek*, *-gü kerek* dil birliği ile olanıdır: *itingü kerek men* "hazırlanmalıyım" (K-5698); *öteğü kerek men* "ödemeliyim" (K-1593); *barışgu kerek ka kadaşlar bile/katılgü kerek iş adaşlar bile* "kardışler ile *barışmalı / barışılmalı / barışılması gerekir*, eş ve dostlar ile *kaynaşılmalıdır / kaynaşılması gerekir*" (K-3209); *kalı mundag erse sevingü kerek / ayıtmış sözümni sen aygu kerek* "Böyle olunca sen buna *sevinmelisin* ve sorduğum soruya *cevap vermelisin*" (K-1910), ...

Bir başka gereklilik ifadesi taşıyan dil birliği *kerek + ... -sa, -se*'dir: *bu iki kişike kerek sözlese* "bu iki kişiye söylemelidir" (K-2678), *kerek sevseler* "sevmelidirler" (K-2299); *kerek korksalar* "korkmalılar" (K-2299);¹⁶ ...

Karahanlı Türkçesinde teklik üçüncü şahsın dışında çekimlere rastlanması, Uygur döneminde üçüncü şahsın dışında da kullanıldığının bir delilidir.

Çağatay Türkçesinde, Uygur Türkçesinde ve Karahanlı Türkçesinde kullanılan *-guluk*, *-gülük*; *-gu*, *-gü*; *-sa*, *-se kirek*; ek ve kelimeleri kullanılmaktadır¹⁷.

Bunlara ilâve olarak *-mak*, *mek kerek* şekli de karşımıza çıkmaktadır: *avutmak kirek* "avutmalı", *bilmek kirek* "bilmeli" *kilmek kirek* "gelmeli", *kurutmak kirek* "kurutmalı"¹⁸, ...

Türkiye Türkçesinin hayat damarı olan Eski Türkiye Türkçesinde ise durum şu şekildedir: Eski Türkiye Türkçesinde gereklilik kipi için kullanılan özel bir ek yoktur. Bu şekil bazen *-a*, *-e* istek ekiyle karşılanmaktadır. Bazen de şart ekine *gerek* kelimesi getirilerek yapılmaktadır¹⁹.

Eski Türkiye Türkçesinin iki önemli araştırmacısı konuyu şu biçimde değerlendirmiştir: Faruk K. Timurtaş, gereklilik kipi için Eski Türkiye Türkçesinde *-sa gerek* şeklinin kullanıldığını, bu şeklin gelecek zaman manası da verdiğini bildirmektedir²⁰. Gürer Gülsevin, *-sa gerek* birleşik yapısını ele almış, bunun gereklilikten çok gelecek zaman bildirdiğini söylemiştir²¹.

¹⁵ Reşid Rahmeti Arat, *Yusuf Has Hacib-Kutadgu Bilig I*, Metin, TDK yay., Ankara 1979; *Yusuf Has Hacib - Kutadgu Bilig II*, Çeviri, TTK yay., Ankara 1985; *Kutadgu Bilig III*, İndeks, (İndeksi neşre hazırlayanlar: Kemal Erarslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay., İstanbul 1979.

¹⁶ Geniş bilgi için bk. Necmettin Hacıeminoğlu, *Karahanlı Türkçesi Grameri* TDK yay., Ankara 1996, s. 95-96.

¹⁷ János Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, (Çeviri: Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1988, s. 102-103, 123.

¹⁸ Bilâl Yücel, *Bâbü'r Divanı*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1995, s. 90.

¹⁹ Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 144.

²⁰ Faruk K. Timurtaş, *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1977, s. 132.

²¹ Gürer Gülsevin, *Eski Türkiye Türkçesinde Ekler*, TDK yay., Ankara 1997, s. 103-105.

A. Gereklilik Kipi

Türkiye Türkçesinde kullanılan *-malı*, *-meli* ekiyle elde edilen gereklilik kipi, Eski Türkiye Türkçesinin sonlarına doğru, *-mA+* fiilden isim yapma eki ile *-lu*, *-lü* isimden isim yapma eklerinin birleşmesinden oluşmuştur²². Kullanılışı, Osmanlı Türkçesinde yaygınlaşmıştır²³.

Türkiye Türkçesi Eski Türkiye Türkçesinden aldığı mirası korumaktadır: *yazmalıyım*, *yazmalısın*, *yazmalı*, *yazmalıyız*, *yazmalısınız*, *yazmalılar* en yaygın olarak kullanılan biçimdir. Olumsuzu: *yazmamalıyım*'dir. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Türkiye Türkçesi konusunda yazılan dil bilgisi kitaplarında da hep bu biçim verilmiştir. Gerekliliğin klâsikleşmiş çekiminin hikâyesi *gelmeliydim* / *gelmeli idim*; şartı: *gelmeliysem* / *gelmeli isem*; rivayeti: *gelmeliymişim* / *gelmeli imişim* biçiminde başlayıp devam etmektedir.

Aslında gereklilik kipi, ifadesi ve çekimleri için Türkiye Türkçesinde bu genelleşmiş çekimlerinin dışında pek çok biçimi ve gereklilik kipinin çok sayıda anlamdaşı bulunmaktadır. Bu çekim ve ifadeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

B. Gerekliliğin Diğer Çekimleri ve Anlamdaşları

Yukarıda da açıklandığı gibi Türkçede gereklilik kipine ek olarak gereklilik ifadesi veren pek çok çekim ve dil birliği bulunmaktadır. Bunlar çoğunlukla gelecek zaman, şart ve istek ekleriyle *gerek* (<kerek/kirek) kelimesidir. Ayrıca *lüzum*, *icap et-* ve *şart* gibi çeşitli kelimeler de kullanılmaktadır. Bu çekimleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. F²⁴. -mA + iyelik eki + gerek

Türkiye Türkçesinde, yazı ve konuşma dilinde yaygın olarak kullanılmaktadır denilebilir. Kurallıdır. Çekimleri şu şekildedir:

1.a. Basit çekimi: Çekimi, *F.- mA + iyelik eki + gerek*²⁵ ekler ve kelime grubuyla yapılmaktadır²⁶. *yazmam gerek* "yazmalıyım"²⁷, *yazman gerek*, *yazması*

²² Muharrem Ergin, age, s. 312-313.

²³ Jean Deny, age, s. 384.

²⁴ "F", fiil kök veya gövdesi demektir.

²⁵ Bu çekimlerin bir de soru biçimleri bulunmaktadır: *yazmam mı gerek*, *yazmam gerek mi* ... Çekimlere bir de soru şekli eklenirse konunun zenginliği, ayrıntı içerisinde kaybolacağı için örneklere eklenmemiştir.

²⁶ Gerekliliğin bu çekimi Kazak Türkçesinde: "*jazuvım gerek*, *jazuvın gerek*, *jazuvı gerek*, *jazuvımız gerek*, *jazuvların gerek*, *jazuvı gerek*" biçimindedir (*Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, s. 1057, Mustafa ÖNER, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi*, TDK yay., Ankara 1998, s. 208). Özbek Türkçesinde ise farklı bir isim yapma ekiyledir: "*kelişim gerek*, *kelişing gerek*, *kelişi gerek*, *kelişimiz gerek*, *kelişingiz gerek*, *kelişleri gerek*" (age, s. 1082; Volkan Coşkun, *Özbek Türkçesi Grameri*, TDK yay., Ankara 2000, s. 152).

²⁷ Çekimlerin karşılığı, yalnızca teklik birinci şahıslarda verilecektir.

*gerek, yazmamız gerek, yazmanız gerek, yazmaları gerek. Olumsuzuz:*²⁸
yazmamam gerek, yazmam gerek değil.

Ek-fiilin bilinen geçmiş zamanı: *yazmam gerekti / gerek idi "yazmalıydım";*
şartı: *yazmam gerek ise "yazmalıysam";* öğrenilen geçmiş zamanı: *yazmam*
gerekmiş / gerek imiş "yazmalıymışım" şeklinde yapılmaktadır.

1.b.1. Şimdiki ve geniş zamanı 1: Çekimi, *F. -mA + iyelik eki + gerekir*
kalıbıyla yapılmaktadır: *yazmam gerekir "yazmalıyım", yazman gerekir, yazması*
gerekir, yazmamız gerekir, yazmanız gerekir, yazmaları gerekir. Olumsuzuz:
yazmamam gerekir.

Birleşik çekimleri ise şöyledir: Hikâye: *yazmam gerekirdi / gerekir idi*
"yazmalıydım"; şart: *yazmam gerekirse / gerekir ise "yazmalıysam";* rivayet:
yazmam gerekirmiş / gerekir imiş "yazmalıymışım".

1.b.2. Şimdiki ve geniş zamanı 2: Çekimi, *F. -mA + iyelik eki +a+ gerek*
var ek ve kelimelerin birleşmesinden oluşmaktadır: *yazmama gerek var*
"yazmalıyım", yazmana gerek var, yazmasına gerek var, yazmamıza gerek var,
yazmanıza gerek var, yazmalarına gerek var.

Birleşik çekimleri şu şekildedir: Ek-fiilin bilinen geçmiş zamanı: *yazmama*
gerek vardı / var idi "yazmalıydım"; şart: *yazmama gerek varsa / var ise*
"yazmalıysam"; rivayet: *yazmama gerek varmış/ var imiş "yazmalıymışım".*

1.b.3. Şimdiki ve geniş zamanı 3: Çekimi, *F.-mA+iyelik eki+ gerekli*
kalıbıyla çekilmektedir: *yazmam gerekli "yazmalıyım", yazmam gerekli, yazması*
gerekli yazmamız gerekli, yazmanız gerekli, yazmaları gerekli. Olumsuzuz:
yazmam gerekli değil, yazmamam gerekli.

Ek-fiille çekimleri: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmam gerekliydi / gerekli idi,*
şartı: *yazman gerekliyse / gerekli ise;* öğrenilen geçmiş zamanı: *yazman*
gerekliymiş / gerekli imiş.

1.b.4. Geniş zamanının olumsuzuz: Üç şekilde karşımıza çıkmaktadır:

1.b.4.a. *F. -mA + iyelik eki +a+ gerek yok* ek ve kelime grubu ile
yapılmaktadır: *yazmama gerek yok "yazmamalıyım", yazmana gerek yok,*
yazmasına gerek yok, yazmamıza gerek yok, yazmanıza gerek yok, yazmalarına
gerek yok.

Birleşik çekimleri şu şekildedir: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmama gerek*
yoktu / yok idi "yazmamalıydım", şartı: *yazmama gerek yoksa / yok ise*
"yazmamalıysam"; öğrenilen geçmiş zamanı: *yazmama gerek yokmuş / yok imiş*
"yazmamalıymışım".

²⁸ Gereklilik çekimlerinin olumsuzuz; hikâyesi, şartı ve rivayeti de şahıslara göre kurallı olarak
çekilebilmektedir. Ancak fazla yer kaplamaması için biz sadece birinci şahıs çekimlerini
verebildik. Diğer şahıslarda çekimini okurlarımıza bırakıyoruz.

1.b.4.b. *F. olumsuzluk eki(-mA-)-mA + iyelik eki + gerekir* kalıbıyla çekilmektedir: *yazmamam gerekir "yazmamalıyım", yazmaman gerekir, yazmaması gerekir, yazmamamız gerekir, yazmamanız gerekir, yazmamaları gerekir.*

Birleşik çekimleri ise şöyledir: Hikâye: *yazmamam gerekirdi / gerekir idi "yazmamalıydım"; şart: yazmamam gerekirse / gerekir ise "yazmamalıysam"; rivayet: yazmamam gerekirmiş / gerekir imiş "yazmamalıymışım".*

1.b.4.c. Çekimi, *F. -mA + iyelik eki + gerekmez* kalıbıyla yapılmaktadır: *yazmam gerekmez "yazmamalıyım", yazman gerekmez, yazması gerekmez, yazmamız gerekmez, yazmanız gerekmez, yazmaları gerekmez,.*

Ek-fiille çekimleri ise şöyledir: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmam gerekmezdi/ gerekmez idi "yazmamalıydım"; şartı: yazmam gerekmezse / gerekmez ise "yazmamalıysam"; öğrenilen geçmiş zamanı: yazmam gerekmezmiş / gerekmez imiş "yazmamalıymışım".*

1.c. Şimdiki zamanı: *F. -mA + iyelik eki + gerekiyor* ek ve kelime grubunun bir araya gelmesiyle bu manayı vermektedir: *yazmam gerekiyor "yazmalıyım", yazman gerekiyor, yazması gerekiyor, yazmamız gerekiyor, yazmanız gerekiyor, yazmaları gerekiyor.* Olumsuzu: *yazmam gerekmiyor, yazmamam gerekiyor.*

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam gerekliyordu / gerekiyor idi "yazmalıydım"; şartı: yazmam gerekliyorsa / gerekiyor ise "yazmalıysam"; rivayeti: yazmam gerekliyormuş / gerekiyor imiş "yazmalıymışım".*

1.ç. Bilinen geçmiş zamanı: *F. -mA + iyelik eki + gerekti* kalıbıyla çekilmektedir: *yazmam gerekti "yazmalıydım", yazman gerekti, yazması gerekti, yazmamız gerekti, yazmanız gerekti, yazmaları gerekti.* Olumsuzu: *yazmamam gerekti ve yazmam gerekmedi* biçiminde iki farklı şekilde yapılmaktadır.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam gerektiydi / gerekti idi "yazmalıydım"; şartı: yazmam gerekdiyse / gerekti ise "yazmalıysam".*

1.d. Öğrenilen geçmiş zamanı: Fiil kök veya gövdesine *mA + iyelik eki + gerekmiş* ek ve kelimeleri getirilerek yapılmaktadır: *yazmam gerekmiş "yazmalıymışım", yazman gerekmiş, yazması gerekmiş, yazmamız gerekmiş, yazmanız gerekmiş, yazmaları gerekmiş.* Olumsuzu: *yazmamam gerekmiş ve yazmam gerekmemiş* biçiminde iki türlü yapılmaktadır.

Birleşik çekimleri: Hikâye: *yazmam gerekmişti /gerekmiş idi; şartı: yazmam gerekmişse / gerekmiş ise.*

1.e. Gelecek zamanı: *F. -mA + iyelik eki + gerekecek* kalıbıyla çekilmektedir: *yazmam gerekecek, yazman gerekecek, yazması gerekecek, yazmamız gerekecek, yazmanız gerekecek, yazmaları gerekecek.* Olumsuzu *yazmamam gerekecek ve yazmam gerekmeyecek* biçimlerinde yapılmaktadır.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam gerekecekti / gerekecek idi*; şartı: *yazmam gerekecekse / gerekecek ise*; rivayeti: *yazmam gerekecekmiş / gerekecek imiş*.

2. F.-sA (şart eki) + şahıs eki + gerek:

Bu çekimin ilk şekillerine Karahanlı Türkçesinde rastlanmaktadır²⁹. Karahanlı Türkçesinden Eski Türkiye Türkçesine geçmiştir³⁰. Osmanlı Türkçesinde de kullanılmıştır. Günümüzde ise Türkiye Türkçesi edebî dilinde, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve aydın konuşmasında karşımıza sık sık çıkmaktadır.

2.a. Basit çekim: Çekimi *F. -sA + şahıs eki + gerek* ek ve kelimesiyle yapılmaktadır. Gelecek zaman ifadesi de taşımaktadır: *yazsam gerek "yazmalıyım", yazsan gerek, yazsa gerek, yazsak gerek, yazsanız gerek, yazsalar gerek*. Olumsuzu: *yazmasam gerek* biçimindedir.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazsam gerekti / gerek idi*; şartı: *yazsam gerekse/ gerek ise*; rivayeti: *yazsam gerekmiş /gerek imiş*.

2.b. Geniş zamanı: Çekimi *F. -sA + şahıs eki + gerekir* kalıbıyla yapılmaktadır: *yazsam gerekir "yazmalıyım", yazsan gerekir, yazsa gerekir, yazsak gerekir, yazsanız gerekir, yazsalar gerekir*. Olumsuzu: *yazmasam gerek "yazmamalıyım"*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazsam gerekirdi / gerekir idi "yazmalıydım"*; şartı: *yazsam gerekirse / gerekir ise "yazmalıysam"*; rivayeti: *yazsam gerekir miş /gerekir imiş "yazmalıymışım"*.

3. F. -mA + iyelik eki + lâzım:

3.a. Şimdiki ve geniş zamanı: Çekimi, *F. -mA + şahıs eki + lâzım* kalıbıyla yapılmaktadır ve kurallıdır. Geleceğe yönelik bir niyeti ifade ettiği için gelecek zaman anlamı da taşımaktadır: *yazmam lâzım "yazmalıyım", yazman lâzım, yazması lâzım, yazmamız lâzım, yazmanız lâzım, yazmaları lâzım*. Olumsuzu: *yazmamam lâzım "yazmamalıyım"*.

Birleşik çekimleri: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmam lâzımdı /lâzım idi "yazmamalıydım"*; şartı: *yazmam lâzımsa /lâzım ise "yazmalıysam"*; öğrenilen geçmiş zamanı: *yazmam lâzımış / lâzım imiş "yazmamalıymışım"*.

4. F.-mAk +zorunda + şahıs ekleri

4.a. Şimdiki ve geniş zamanı: Çekimi, *-mAk +zorunda + şahıs eki* kalıbıyla yapılmaktadır. Gelecek zaman ifadesi de bulunmaktadır: *yazmak zorundayım "yazmalıyım", yazmak zorundasın, yazmak zorunda(dır), yazmak zorundayız, yazmak zorundasınız, yazmak zorundalar*. Olumsuzu: *yazmamak zorundayım ve yazmak zorunda değilim* olarak karşımıza çıkmaktadır.

²⁹ Ahmet B. Ercilasun, age. s. 150-151.

³⁰ Gürer Gülsevin, age, s. 103-105.

Birleşik çekimleri: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmak zorundaydım/ zorunda idim*, şartı: *yazmak zorundaysam / zorunda isem*; öğrenilen geçmiş zamanı: *yazmak zorundamışım / zorunda imişim*,

5. F.-mA+ şahıs eki+ icap et- + zaman eki:

5.a. Geniş zamanı: Çekimi, F. -mA+ şahıs eki+ icap eder kalıbıyla yapılmaktadır: *yazmam icap eder "yazmalıyım"*, *yazman icap eder, yazması icap eder, yazmamız icap eder, yazmanız icap eder, yazmaları icap eder*. Olumsuzu: *yazmamam icap eder, yazmam icap etmez*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam icap ederdi / icap eder idi "yazmalıydım"*; şartı: *yazmam icap ederse / icap eder ise*; "yazmalıysam"; rivayeti: *yazmam icap edermiş / icap eder imiş "yazmalıymışım"*.

5.b. Şimdiki zamanı: Fiil kök veya gövdesine, -mA+ şahıs eki+ icap et- + şimdiki zaman eki (-yor) ek ve kelime grubundan oluşan dil birlikleri getirilerek yapılmaktadır: *yazmam icap ediyor "yazmalıyım"*, *yazman icap ediyor, yazması icap ediyor, yazmamız icap ediyor, yazmanız icap ediyor, yazmaları icap ediyor*. Olumsuzu: *yazmamam icap ediyor, yazmam icap etmiyor*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam icap ediyordu / icap eder idi "yazmalıydım"*; şartı: *yazmam icap ediyorsa / icap eder ise*; "yazmalıysam"; rivayeti: *yazmam icap ediyormuş / icap eder imiş "yazmalıymışım"*.

5.c. Bilinen geçmiş zamanı: Fiillere -mA+ şahıs eki+ icap et- + bilinen geçmiş zaman eki (-ti) dil birlikleri getirilerek yapılmaktadır ve diğer örnekler gibi kuralıdır: *yazmam icap etti "yazmalıydım"*, *yazman icap etti, yazması icap etti, yazmamız icap etti, yazmanız icap etti, yazmaları icap etti*. Olumsuzu: *yazmamam icap etti, yazmam icap etmez*. Olumsuzu: *yazmamam icap etti, yazmam icap etmedi*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam icap ettiydi / icap etti idi "yazmalıydım"*, şartı: *yazmam icap ettiyse / icap etti ise "yazmalıysam"*.

5.ç. Öğrenilen geçmiş zamanı: Fiillere, -mA+ şahıs eki+ icap et- + öğrenilen geçmiş zaman eki (-miş) gibi bir çok ek ve kelimenin gelmesinden oluşur: *yazmam icap etmiş "yazmalıymışım"*, *yazman icap etmiş, yazması icap etmiş, yazmamız icap etmiş, yazmanız icap etmiş, yazmaları icap etmiş*. Olumsuzu: *yazmamam icap etmiş, yazmam icap etmemiş*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam icap etmişti / icap etmiş idi "yazmalıydım"*; şartı: *yazmam icap etmişse / icap etmiş ise "yazmalıysam"*; rivayeti: *yazmam icap etmişmiş / icap etmiş imiş "yazmalıymışım"*.

5.d. Gelecek zamanı: Çekimi, F. -mA+ şahıs eki+ icap et- + gelecek zaman eki (-miş) gibi dil unsurlarının bir araya gelmesiyle oluşur: *yazmam icap edecek "yazmam gerekecek"*, *yazman icap edecek, yazması icap edecek, yazmamız icap edecek, yazmanız icap edecek, yazmaları icap edecek*. Olumsuzu: *yazmamam icap edecek, yazmam icap etmeyecek*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam icap edecekti / icap edecek idi* ; şartı: *yazmam icap edecekse / icap edecek ise*; rivayeti: *yazmam icap edecekmiş / icap edecek imiş*.

5.e. Şartı: Diğer çekimlerden farklı olarak dilek kiplerinden şart ile de çekilmektedir. Fiil kök veya gövdesinden sonra *-mA+ şahıs eki+ icap et- + zaman eki* gelmesiyle ortaya çıkar: *yazmam icap etse "yazmalıysam"*, *yazman icap etse*, *yazması icap etse*, *yazmamız icap etse*, *yazmanız icap etse*, *yazmaları icap etsek*. Olumsuz: *yazmamam icap etse*, *yazmam icap etmese*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam icap etseydi/ icap etse idi*"yazmalıysam"; rivayeti: *yazmam icap etseymiş / icap etse imiş*, "yazmam gerekse imiş".

6. F.-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + zaman eki

6.a. Şimdiki ve geniş zamanı 1: Kurallı bir biçimde fiiller *F.-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + zaman eki (-mektedir)* dil birliklerini yanına alarak bu işlevi sağlarlar: *yazmam lâzım gelmektedir "yazmalıyım"* , *yazman lâzım gelmektedir*, *yazması lâzım gelmektedir*, *yazmamız lâzım gelmektedir*, *yazmanız lâzım gelmektedir*, *yazmaları lâzım gelmektedir*. Olumsuz: *yazmamam lâzım gelmektedir*, *yazmam lâzım gelmemektedir*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam lâzım gelmekteydi / gelmekte idi*; şartı: *yazmam lâzım gelmekteyse / gelmekte ise*; rivayeti: *yazmam lâzım gelmekteymiş / gelmekte imiş*.

6.b. Şimdiki zamanı 2: Fiillerden sonra *-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + şimdiki zaman eki (-yor)* ek ve kelimelerin gelmesiyle oluşur: *yazmam lâzım geliyor "yazmalıyım"* , *yazman lâzım geliyor*, *yazması lâzım geliyor*, *yazmamız lâzım geliyor*, *yazmanız lâzım geliyor*, *yazmaları lâzım geliyor*. Olumsuz: *yazmamam lâzım geliyor*, *yazmam lâzım gelmiyor*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam lâzım yeliyordu / geliyor idi*; şartı: *yazmam lâzım yeliyorsa / geliyor ise*; rivayeti: *yazmam lâzım geliyormuş / geliyor imiş*.

6.c. Bilinen geçmiş zamanı: Fiillere, *-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + bilinen geçmiş zaman eki (-di)* getirilmesiyle yapılmaktadır ve kurallıdır: *yazmam lâzım geldi "yazmalıydım"* , *yazman lâzım geldi*, *yazması lâzım geldi*, *yazmamız lâzım geldi*, *yazmanız lâzım geldi*, *yazmaları lâzım geldi*. Olumsuz: *yazmamam lâzım geldi*, *yazmam lâzım gelmedi*.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam lâzım geldiymiş / geldi idi*; şartı: *yazmam lâzım geldiyse / geldi ise*.

6.ç. Öğrenilen geçmiş zamanı: Çekilişi, *F.-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + öğrenilen geçmiş zaman eki (-miş)* kalıbyıladır: *yazmam lâzım gelmiş "yazmalıymışım"*, *yazman lâzım gelmiş*, *yazması lâzım gelmiş*, *yazmamız lâzım*

gelmiş, yazmanız lâzım gelmiş, yazmaları lâzım gelmiş. Olumsuz: yazmamam lâzım gelmiş, yazmam lâzım gelmemiş.

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam lâzım gelmişti / gelmiş idi*; şartı: *yazmam lâzım gelmişse / gelmiş ise*; rivayeti: *yazmam lâzım gelmişmiş / gelmiş imiş.*

6.d. Gelecek zamanı: Fiil kök veya gövdesine şu ek ve kelime getirilerek yapılır: *-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + gelecek zaman eki (-ecek): yazmam lâzım gelecek"yazmalıyım"* , *yazman lâzım gelecek, yazması lâzım gelecek, yazmamız lâzım gelecek, yazmanız lâzım gelecek, yazmaları lâzım gelecek.* Olumsuz: *yazmamam lâzım gelecek, yazmam lâzım gelmeyecek.*

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam lâzım gelecekti / gelecek idi*; şartı: *yazmam lâzım gelecekse / gelecek ise*; rivayeti: *yazmam lâzım gelecekmış / gelecek imiş.*

6.e.Şartı: *F.-mA+ şahıs eki+ lâzım gel- + zaman eki* kalıbıyla yapılmaktadır: *yazmam lâzım gelse"yazmalıyım"* , *yazman lâzım gelse, yazması lâzım gelse, yazmamız lâzım gelse, yazmanız lâzım gelse, yazmaları lâzım gelse.* Olumsuz: *yazmamam lâzım gelse, yazmam lâzım gelmese.*

Birleşik çekimleri: Hikâyesi: *yazmam lâzım gelseydi / gelse idi*; rivayeti: *yazmam lâzım gelseymiş / gelse imiş.*

7. F.-mA + iyelik eki + lüzumlu

7.a. Şimdiki ve geniş zamanı: Fiillere, *-mA+iyelik eki+ lüzumlu* kalıbından oluşan bir dil birliği getirilerek yapılmaktadır: *yazmam lüzumlu "yazmalıyım"*, *yazman lüzumlu, yazması lüzumlu, yazmamız lüzumlu, yazmanız lüzumlu, yazmaları lüzumlu.* Olumsuz: *yazmam lüzumlu değil, yazmamam lüzumlu.*

Ek-fiille çekimleri: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmam lüzumluydu / lüzumlu idi*; şartı: *yazman lüzumluysa / lüzumlu ise*; öğrenilen geçmiş zamanı: *yazman lüzumluymuş / lüzumlu imiş.*

8. F.-mA + iyelik eki + şart

8.a. Şimdiki ve geniş zamanı: Fiil kök veya gövdelerine *-mA + iyelik eki + şart* ek ve kelimelerinden meydana gelen dil birliğinin gelmesiyle mana kazanmaktadır. Kurallı çekimlendendir: *yazmam şart "yazmalıyım"*, *yazman şart, yazması şart, yazmamız şart, yazmanız şart, yazmaları şart.* Olumsuz: *yazmamam şart, yazmam şart değil.*

Ek-fiille çekimleri: Bilinen geçmiş zamanı: *yazmam şarttı / şart idi*; şartı: *yazmam şartsa / şart ise*; rivayeti: *yazmam şartmış / şart imiş.*

9.-mA+ gerek

Sadece teklik üçüncü şahıslarda kullanılır: *yazmak gerek/gerikir*"yazmalı, yazılmalı", *okumak gerek/gerikir* "okumalı, okunmalı", *görmek gerek/gerikir* "görmeli, görünmeli" ...

Görüldüğü gibi gereklilik kipi yalnızca *-malı, -meli* ekiyle yapılan bir çekim değildir. Tarihî Türkçeden ve Türkçenin lehçelerinden gelen başka biçimler de mevcuttur. Ayrıca Türkiye Türkçesinin konuya pek çok ilâvesi olmuştur. Türkçe fiile, ekler ve Türkçe, Arapça veya Farsça kelimeler eklenmiş, gerekliliğin işlevdeşleri sınırsız denilecek kadar zenginleşmiştir.

